

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dejan Turk

**Družbena in delavska gibanja ter italijanska radikalna levica v šestdesetih in
sedemdesetih letih**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Dejan Turk

Mentor: doc. dr. Andrej Kurnik

**Družbena in delavska gibanja ter italijanska radikalna levica v šestdesetih in
sedemdesetih letih**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

DRUŽBENA IN DELAVSKA GIBANJA TER ITALIJANSKA RADIKALNA LEVICA V ŠESTDESETIH IN SEDEMDESETIH LETIH

Italija je po drugi svetovni vojni korakala skozi zapletene politične in družbene razmere. Medtem ko so eni razglašali uspeh »italijanskega čudeža«, se pojavijo prvi obširnejši delavski in mladinski nemiri. V šestdesetih letih na sceno stopijo prva delavska in družbena gibanja. Na ulicah vidimo subkulturne in kontrakulturne izlive mladine, z delavskimi nemiri pa začnemo govoriti o novih, nenadzorovanih masah. Nekateri na levi zaznajo spremembe in rodijo se prve skupine radikalne (nove) levice. Konec desetletja je v znamenju študentskega in delavskega gibanja, ki sta v veliki meri združevali ideje bojev iz prejšnjih let. Hkrati sta gibanja pomenila rojstvo skupin zunajparlamentarne opozicije, ki so v velikem številu nastale konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let. Novi pogoji in razmere so prvo generacijo skupin hitro pognale v objem strankarske politike ali zapečatile njihov obstoj. Z novo kompozicijo razreda in novimi subjektivitetami gibanja na polovici desetletja nastane heterogeno gibanje Avtonomija. Ta je predstavljala mnogotere boje novih proletarcev, žensk, študentov itn. Presekala je z nekaterimi starimi tradicijami, a je na koncu, v dilemi nešteti vprašanj in odgovorov, izgubila na moči in izginila iz političnega zemljevida, za seboj pa pustila veliko sled vse do današnjih dni.

Ključne besede: družbena gibanja, delavska gibanja, radikalna levica, šestdeseta in sedemdeseta leta

SOCIAL AND WORKERS' MOVEMENTS AND THE ITALIAN RADICAL LEFT IN THE SIXTIES AND SEVENTIES

After the Second World War Italy went through complicated political and social time. While many were impressed by the success of »the Italian miracle«, the first major workers' and youth riots emerged. The first workers' and social movements appeared in the sixties. Subcultural and countercultural youth reactions were witnessed on the streets, and workers' riots commenced the new uncontrolled mass ones. Some in the left noticed changes, therefore the first groups of radical (new) left came to life. The end of the decade marked students' and workers' movements which more or less combined the ideas of fights in previous years. At the same time the movements were the beginning of the non parliamentary oppositions which were massively formed at the end of the sixties and seventies. New conditions put the first generation of these groups into party politics and therefore sealed their existence. With new class composition and new movement subjectivity heterogeneous movement called Autonomy was formed. It represented numerous fights of proletarians, women, students etc. It moved away from some old traditions but at the end lost its power in numerous dilemmas of questions and answers and finally disappeared from the political map. It, however, left huge footprints behind until present days.

Key words: social movements, workers' movements, radical left, sixties and seventies

KAZALO

1 UVOD	6
2 METODOLOGIJA.....	7
3 LETA PO VELIKI VOJNI.....	8
4 ŠESTDESETA	10
4.1 Rdeči zvezki	10
4.2 Čas sprememb in uporov	11
5 ŠTUDENTSKA EKSPLOZIJA	14
6 VROČA JESEN	18
6.1 Delavski razred gre v nebesa.....	18
6.2 Reakcija.....	19
7 ZUNAJPARLAMENTARNA OPOZICIJA	21
8 ZADNJI JURIŠ DVEH DESETLETIJ	25
8.1 Feminizem.....	25
8.2 Avtonomija.....	26
9 ZAKLJUČEK.....	29
10 LITERATURA.....	31

Seznam kratic uporabljenih v nalogi¹:

AO – Avanguardia Operaia (Delavska avantgarda)

AOo – Autonomia Operaia organizzata (organizirana Delavska avtonomija)

BR – Brigate Rosse (Rdeče brigade)

CGIL – Confederazione Generale Italiana del Lavoro (Generalna italijanska konfederacija dela)

CO – Classe Operaia (Delavski razred)

CPM – Collettivo Politico Metropolitano (Metropolitanski politični kolektiv)

CUB – Comitati Unitari di Base (Enotni bazični komiteji)

DC – Democrazia Cristiana (Krščanska demokracija)

DP – Democrazia Proletaria (Proletarska demokracija)

GAP – Gruppi d'Azione Partigiana (Partizanske akcijske skupine)

LC – Lotta Continua (Boj se nadaljuje)

MI – Metropolitan Indiani (Metropolitanski indijanci)

MLS – Movimento Lavoratori Studenti (Gibanje delavcev študentov)

MS – Movimento Studentesco (Študentsko gibanje)

MSI – Movimento Sociale Italiano (Italijansko socialno gibanje)

NAP – Nuclei Armati Proletari (Proletarska oborožena jedra)

PCI – Partito Comunista Italiano (Italijanska komunistična partija)

PdUP – Partito di Unità Proletaria (Stranka proletarske enotnosti)

PL – Prima Linea (Prva linija)

PO – Potere Operaio (Delavska moč)

POv-e – Potere Operaio veneto-emiliano (Delavska moč Benečija-Emilija)

PR – Partito Radicale (Italiano) (Radikalna stranka)

PSI – Partito Socialista Italiano (Italijanska socialistična stranka)

PSIUP – Partito Socialista Italiano di Unità Proletaria (Italijanska socialistična stranka proletarske enotnosti)

QR – Quaderni Rossi (Rdeči zvezki)

UCI – Unione Comunisti Italiani (marxisti-leninisti) (Unija italijanskih komunistov)

¹ V besedilu diplomske naloge so uporabljene bodisi originalne italijanske kratice ali slovenski prevodi v celotni oz. delni obliki. Seznam kratic je tako namenjen njihovem razumevanju in prevodu.

1 UVOD

Skozi našo diplomsko nalogo bomo pogledali v družbene in politične razmere v Italiji v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Potovanje nas bo vodilo preko mladinskih, kontrakulturnih, ženskih, delavskih idr. gibanj in nastanka nove levice oz. zunajparlamentarne opozicije, ki je bila, v večji ali manjši meri, odsev prej omenjenih pojavov. V nalogi se bomo kronološko sprehodili skozi dve desetletji in na koncu, v samem zaključku, poskušali potrditi našo hipotezo: »Delavska in družbena gibanja so odločilno vplivala na politične prakse italijanske radikalne levice v šestdesetih in sedemdesetih letih«.

Za lažje razumevanje italijanskega političnega prostora in nenazadnje tudi same družbe bomo najprej nekaj besed namenili petdesetim letom, ki so pomembna iz ekonomske perspektive in razkola na politični levici ter so globoko zaznamovala prihodnje dogodke. V drugem poglavju se bomo resneje lotili naše teme in nakazali razvoj mladinskih, kontrakulturnih in delavskih gibanj ter spomnili na prvi pojav radikalno-levičarske opozicije.

Naslednja sklopa bosta namenjena študentskemu in delavskemu gibanju v letih 1968/69. Seveda bomo zajeli tudi dogodke prej in kasneje, a važneje za nas je, da ti dve leti predstavljata neprecenljive laboratorije stapljanja idej in praks (političnih in iz vsakdanjega življenja) prejšnjih let in desetletij.

Peto poglavje bo v znamenju prvega vala radikalno-levičarskih skupin nove levice, ki so v velikem številu izbruhnile po študentskih in delavskih uporih. Pogledali bomo, ali so uspela zajeti energijo konca šestdesetih, kje jim je to uspelo in kje spodletelo.

Zadnji del bo pripadal Avtonomiji, širokemu gibanju, ki je poskusilo zaobjeti spremembe v kompoziciji razreda, moč novih proletarskih gibanj, ofenzivo ženskega gibanja, povsem novo dojetje vsakdanjega življenja itd. Nove ekonomske, politične in družbene razmere so pripeljale do odgovora, ki ga je podala Avtonomija, pri tem pa se sama spopadala s številnimi vprašanji in konflikti, ki jih bomo poskusili obelodaniti v našem delu.

2 METODOLOGIJA

Naša metodologija bo temeljila na analizi tekstov nekaterih ključnih domačih in predvsem tujih avtorjev, ki se ukvarjajo z izbrano tematiko.

Kot pomemben dodatek nam bodo služili internetni viri, ki so bogati z literaturo in teksti namenjenimi Italiji v šestdesetih in sedemdesetih letih.

Važen vir podatkov nam bodo predstavljale nekatere revije oz. časopisi iz takratnega obdobja, ki so izhajali neposredno izpod rok akterjev dogodkov ali širših krogov gibanj po svetu. V mislih imamo predvsem izdaje *Radical America*, namenjene dogodkom v Italiji, in izdajo *Red Notes*, namenjeno gibanju iz leta 1977, ki so v celoti dostopne preko svetovnega spleta.

Filmske mojstrovine posameznih italijanskih režiserjev, ki prikazujejo takratne družbene razmere, bomo v nalogi uporabili kot sekundarne vire, pomembne za širše razumevanje obravnavane teme.

3 LETA PO VELIKI VOJNI

Znotraj levice se hitro po drugi svetovni vojni pokažejo prvi konflikti. Del Resistenze² je, kot pravita Primo Moroni in Nanni Balestrini (2002, 17), v povojnih letih hotel nadaljevati boj in doseči osvoboditev z revolucijo. Temu se je zoperstavila sama stranka PCI, ki se je odločila za pakt z ostalimi političnimi akterji in industrijo, da bi, kot navajata avtorja, s tem ko je sodelovala v strankarskem sistemu in priznala področje vpliva ZDA in Sovjetske zveze, omogočila gospodarski razcvet Italije.

Decembra 1956 se je zgodil VIII. kongres PCI, na katerem delegati navdušeno sprejmejo nove poti v socializem, ki jih razglasi Hruščov³. Predsednik stranke Palmiro Togliatti je začel govoriti o italijanski poti v socializem (Kraigher 1998, 133–134). »Pot v socializem bo morala postati demokratičen proces. Delavski razred bo lahko dobival na veljavi in moči samo po miroljubni poti, premiki bodo postali organski, zgodili pa se bodo samo na način zveze, povezovanja in sodelovanja, ...« (Togliatti v Kraigher 1998, 134). Komunistična partija se je torej odpovedala revoluciji in s tem potegnila črto med stranko in revolucijo.

Drugi pomemben dogodek tega leta je vdor Sovjetskih tankov na Madžarsko. Mnogi intelektualci na levisi so bili nad tem dogodkom šokirani in so ga obsojali. Številni so zapustili PCI, medtem ko je sama stranka govorila o zaroti ameriških obveščevalnih služb (Balestrini in Moroni 2002, 27–28).

Obdobje po vojni je čas »Marshallovega plana« in pomoči ZDA evropskim državam za okrevanje po drugi svetovni vojni. Iz tega procesa so, po mnenju Balestrinija in Moronija, izšle industrija in industrijske elite kot veliki zmagovalci. Denar je hkrati konsolidiral vlade in po drugi strani usmerjal razvoj industrije, še posebej v trikotniku Milano – Torino – Genova. Visoka produktivnost dela in indiferentnost sindikatov, ki je omogočala kapitalistom, da so delavcem izplačevali zelo nizke plače, sta v tem obdobju omogočala visoko kapitalistično akumulacijo (Balestrini in Moroni 2002, 18). Te razmere so privedle do delavskih (in ne samo delavskih!) nemirov, ki so označevali začetke novega obdobja v italijanski družbi in politiki.

Gibanje iz julija 1960 se je začelo z dovoljenjem kongresa fašistične stranke MSI v Genovi⁴. Balestrini in Moroni navajata, da 25. junija pride do protestov proti kongresu in

² Naziv za italijansko odporniško gibanje proti fašizmu.

³ Na XX. kongresu KP Sovjetske zveze Hruščov razglasi, da je socializem postal svetovni projekt, ki je alternativa kapitalizmu, a lahko miroljubno soobstaja z njim (začetek evrokomunizma), vsak socializem pa ima svojo »nacionalno pot«, ki jo lahko vidimo kot parlamentarno pot k socializmu (Kraigher 1998, 133).

⁴ Genova je »rdeče mesto«, ki ga leta 1948, nekaj ur po poskusu atentata na Togliattija, z orožjem ponovno osvobodijo bivši partizani in delavci (Balestrini in Moroni 2002, 19).

spopadov s policijo, v katerih družno nastopijo mladina, študenti in delavci. Oblikuje se zavezništvo med delavci in študenti izven okvirja strank in sindikatov. Še več, študenti navežejo stike tudi z osebami, ki so odigrale pomembno vlogo v Resistenzi, a so bile zaradi svojih pogledov na družbo po vojni izključene iz politike (Balestrini in Moroni 2002, 20). Govoriti lahko začnemo o pomembnem koraku, saj se je oblikovala solidarnostna mreža izven okov strank in sindikatov, ki so pogosto igrali vlogo konformistov.

30. junija so stranke levice in sindikati razglasili stavko v Genovi in Savoni. Istega dne se zgodi sindikalni protest, na katerem se zberejo tudi študenti, bivši partizani, komunistični disidenti in anarho-sindikalisti. Prišlo je do hudih spopadov, vodstva političnih strank in sindikatov pa so se trudila ponovno vzpostaviti red in mir. Sindikat CGIL razglasi, da so pogajanja v teku ter da je prepoved kongresa MSI tik pred vrati – vse v upanju, da se zavre gibanje (Balestrini in Moroni 2002, 20–21). Razpoka na levisi je bila vidna z lune. Poti nazaj ni bilo več. Upori so izbruhnili tudi v drugih mestih. V spopadih so bili številni ranjeni in mrtvi. Znak, da bo vsakršen upor in drugačno videnje družbe sankcionirano, tudi z ubijanjem, če bo potrebno.

Leto 1960 lahko gledamo kot leto prvih premikov in inovacij v delavskih in družbenih gibanjih. Na ulice so zraven sindikalno organiziranih delavcev prišli tudi t.i. neorganizirani in nesindikalizirani delavci ter mladina, zlasti v severnem delu države. Zahteve so bile različne, predvsem v smeri izboljšanja delovnih razmer, krajših delovnikov in več prostega časa (Kraigher 1998, 134). Delavska in družbena gibanja so torej pokazala radikalnost, ki je stranke uradne levice niso premogle oz. so se ji že pred časom odpovedale. Hkrati je nastop in izbruh te nove »nenadzorovane mase« vtil nov zagon in ta masa je brez dvoma pripomogla in sooblikovala radikalno (novo) levico v Italiji.

4 ŠESTDESETA

4.1 Rdeči zvezki⁵

Prvi zvezki so izšli v drugi polovici leta 1961 in so v italijanskem delavskem gibanju povzročili pravi vihar, interes zanje pa so pokazali tako politiki na levici, sindikalisti, delavci idr. (Wright 2002, 32). Prve izvide QR lahko razumemo predvsem kot teoretski glas novonastajajočega gibanja (Kaplan 1973, 4). Ustanovil jih je Renato Panzieri, združevali pa so predvsem aktivne člane in disidente PSI.

Panzieri je zapustil stranko PSI po razočaranju nad strankarsko levico, ki se je po njegovem mnenju odrekla revolucionarnim vizijam in s tem izdala delavski razred. Nujna je redefinicija boja zoper kapitalizem, ki ga v praksi mora izvesti delavski razred, v ospredje pa je potrebno postaviti idejo neposredne demokracije, ki jo je potrebno doseči brez sodelovanja s kapitalizmom (Kraigher 1998, 137). Balestrini in Moroni označita QR za začetke oz. izvor operaizma. Pravita, da je velik del ljudi okrog QR svoje ideje izražal z refleksijo literature in spoznanj t.i. levega komunizma, ki ima svoje korenine prej v libertarnem komunizmu kot v klasični leninistični obliki partije. Temelje svojega delovanja so videli v svojih akcijah, avtonomnem delovanju razreda in raziskovanju (Balestrini in Moroni 2002, 31). Šlo je za proučevanje na temeljih marksistične misli, izkušenj delavskega razreda in posledic kapitalizma (Teodori 1976, 140). Torej, stvari se pelje skozi lastno delovanje in avtonomijo in ne skozi podrejanje in upoštevanje partijskega vodstva. Da so QR odmevali v italijanskem političnem prostoru (še posebej na levici), nas torej ne sme čuditi.

Operaizem se je po mnenju Antonia Negrija pojavil na italijanskem političnem prostoru kot politični poskus in odziv na krizo delavskega gibanja v petdesetih letih (Negri v Wright 2002, 6). Če sprejmemo to Negrijevo tezo, potem lahko govorimo o nekem odzivu na nastalo situacijo, ki jo je bilo potrebno prevetriti. Strankarska in sindikalistična politika »stare garde« ni nudila potrebnih odgovorov in na to mesto so vstopili QR. Pomemben prispevek, kot navaja Kraigherjeva (1998, 136), pa pri novih perspektivah in idejah igra tudi frankfurtska šola⁶ in še posebej Herbert Marcuse.

⁵ Časopis – za Italijo je v tem obdobju značilno zbiranje okrog revij in časopisov.

⁶ Čeprav je obstajala pomembna razlika med frankfurtsko šolo in operaizmom. Za prvo je subjektiviteta izkoriščanje, za operaizem pa je subjektiviteta moč (subverzija in tranzicija).

QR so pod vprašaj postavljali številna vprašanja, od tehnologije do razvoja produkcijskih sredstev itn., ki so bila nasprotna pogledom strank na levo⁷. Vsrkali so številna intelektualna radikalna imena na italijanski sceni, ki pa v številnih pogledih med seboj niso delila enakega pogleda na politiko in družbo. Sledil je razpad QR na dve skupini, ena je ostala znana pod imenom QR, medtem ko drugo iz

zgodovine poznamo pod imenom CO⁸. Hitro in površno opisani razhod lahko povzamemo po Kraigherjevi (1998, 138), ki pravi, da je jedro spora bilo vprašanje neposredne angažiranost v boju za pravice delavcev, kar je zagovarjal del članov (bodoči CO), medtem ko so Panzieri in tovariši zagovarjali tezo, da za to še ni nastopil čas. Panzieri (v Wright 2002, 61–62) namreč pravi, da je

Vir: Libcom.org (2006).

sabotaža permanentni pokazatelj političnega poraza delavstva, medtem ko je Mario Tronti (bodoči CO) to videl ravno obratno. Z odcepom CO lahko začnemo, po Wrightu (2002, 63), govoriti o začetku dobe klasičnega operaizma. Zakaj je šlo? Tronti je na tem mestu priznal, da so sami v preteklosti delali na napačnem konceptu, ki je postavljaj v ospredje kapitalistični in ne delavski razvoj. Nastopil je čas, da se ta koncept obrne in začnejo na samem začetku, pri razrednem boju delavskega razreda (Tronti v Wright 2002, 64).

4.2 Čas sprememb in uporov

Italijo so v šestdesetih letih doletele številne spremembe, od povečanega števila prebivalstva v mestih, do pojava novih mladinskih kultur in povečanega vpisa na univerze⁹.

Konec petdesetih in v celotnih šestdesetih letih je na industrijski sever države prišlo več kot milijon in pol migrantov iz revnejšega juga države. Tovarne in mesta je preplavilo milijon novih delavcev, ki so se naseljevali v delavske četrti in revna predmestja, ki so že na prvi pogled izdajala velike razredne razlike (Balestrini in Moroni 2002, 37). Pripravljaj se je

⁷ Panzieri (v Wright 2002, 36) že leta 1961 zapiše, da nekateri lahko pravijo, da sta kapitalizem in razvoj eno in isto, a razvoj še ne pomeni ne splošnega napredka ne modernizacije, ampak predvsem reprodukcijo kapitalističnih odnosov in razrednih protislovij, ki so del slednjega. »Italijanski čudež«, v katerega so vpete tudi stranke levice, tukaj izpuhti.

⁸ Tudi časopis. Izhajali so še številni drugi, a jih tukaj ne bomo podrobneje omenjali.

⁹ Paralelno s tem so v državi še naprej vztrajale nekatere stalnice, med katerimi je tudi nenehno zmagovanje stranke DC na parlamentarnih volitvah.

teren za dogodke, ki bodo sledili konec desetletja in v sedemdesetih letih. Po drugi strani pa se je zdelo, kot navajata Balestrini in Moroni (2002, 37–38), da je italijanska industrija zadela terno potrošništva, ki so jo dodatno vzpodbujali tudi množični mediji.

Z vsem tem sredi šestdesetih v Italijo pridejo tudi ameriški filmi, rock'n'rol itd. A v Italiji so učinki rock'n'rola drugačni kot v ZDA. Tukaj mu, kot zapišejo v *Libro bianco sul Pop in Italia* leta 1976 (v Balestrini in Moroni 2002, 42–43), ni uspelo kolonizirati mladih. Namreč, v Italiji ni bilo prostora za usnjene jakne, ki so to zvrst spremljale v ZDA, tega revščina med mladimi preprosto ni dovoljevala, dodajajo. »Rock'n'rol je v Italiji imel vlogo bolj v pomenu različnosti in revolta in je v svoji nacionalni obliki radikaliziral in interpretiral realne potrebe po identiteti in uporništvu« (Balestrini in Moroni 2002, 43). Z drugimi besedami, pomembna ni bila toliko poza, ampak potreba po identiteti in uporništvu.

Italijanska mesta so, podobno kot drugje po Evropi in svetu, vse bolj preplavljali mladeniči in mladenke z dolgimi lasmi. Balestrini in Moroni pravita, da sta bila tako Beat, kot kasneje Rock, prelomna trenutka tega obdobja. Konkretno Beat je npr. propagiral neko mikroskupnost, ki bi obstajala vzporedno oz. avtonomno z vladajočim sistemom in temeljila na solidarnosti in enakosti. Hipiji, ki so bili veliko bolj razširjeni, so metode Beat gibanja radikalizirali. V središču njihovega razmišljanja je bila komuna, s katero niso samo politično eksperimentirali, ampak so pod vprašaj postavljali vsakdanje prakse življenja (Balestrini in Moroni 2002, 46–56). Skratka, rojevala se je klima kontrakture¹⁰ in avtonomije, mladinska gibanja so polemizirala s politiko, z organi reda je prišlo do fizičnega obračunavanja itn., vse skupaj pa je sovpadalo z nastankom in delovanjem QR, CO in krizo na strankarski (parlamentarni) levici.

V šestdesetih letih smo bili priča tudi številnim stavkam in demonstracijam delavcev. Z začetkom desetletja lahko začnemo govoriti o novem subjektu delavca, ki ni več pod neposredno kontrolo PCI in sindikatov. Novi subjekt ni imel izkušenj z Resistenzo in komunistično avantgardo in ni poznal pravil stavke, ampak je stavkal po svoje ter kasneje postal znan pod nazivom masovni delavec¹¹ (Balestrini in Moroni 2002, 79). Fokus industrijskega uporništvu se začne premikati iz kvalificiranega delavca na masovnega delavca – iz sindikatov in parlamentarnih strank na masovna gibanja (Kaplan 1973, 3). Ob tem imamo

¹⁰ Zanimivo, da so nekateri kot je npr. Dan Georgakas (1971, 8), ki so pisali o gibanjih v tistem času, Italijo omenjali kot državo, kjer so subkulture in kontrakture glavni manko, dolgi lasje pa predvsem del višje buržuazije. Takšno mnenje bi morda lahko pripisali zgodovinski nedistanci, vsekakor pa je v Italiji bila, kot smo že zapisali, pomembnejša identiteta oz. uporništvu in ne toliko poza oz. stil.

¹¹ Negri pravi, da kolaps kvalificiranega delavca sega v dvajseta, trideseta leta 20. stol. Takrat začne prevladovati pol-kvalificirani delavec – masovni delavec, a je njegova hegemonija zgolj začasna. S kapitalističnim prestrukturiranjem namreč v sedemdesetih pride do novih delitev v razredu – nastopi koncept družbenega delavca, tendence, ki je obstajala že znotraj masovnega delavca (Negri 1982).

še množično priseljevanje delavcev iz juga Italije, ki so zaradi svoje nevezanosti na levico na začetku veljali za nezanesljive pri delavskem boju, kasneje pa se je njihova nevezanost izkazala za prednost, s katero so radikalno nastopili s svojimi zahtevami. Sredi šestdesetih je mlade nekvalificirane delavce, kot poudari Alex Aspden, udarila še mehanizacija, ki je omogočila večji nadzor vodilnega kadra nad delavci. Sindikatov te tegobe niso preveč skrbele, zato je v zavesti delavcev prišlo do preloma – aktivirati so se morali sami, izven sindikatov. Mnogi mladi delavci so se z liberalizacijo dostopa na fakultete odločili za študij, kjer so se radikalizirali, si oblikovali novo zavest in se nato vrnili na delovno mesto. Nova zavest in nove potrebe delavcev so vodile v nastajanje revolucionarnih skupin od sredine šestdesetih naprej (Aspden 2008). Radikalizacija se je zgodila najprej res predvsem na severu, a kmalu je vihar, katerega korenine smo pravkar izdali, zajel celotno Italijo.

V tem obdobju so svoj glas dodali tudi marksisti-leninisti. V turbulentnih časih so poskušali predstaviti svojo vizijo, ki bi pritegnila mase.

Leta 1962 se z ostro kritiko revizionistične politike komunističnih partij v Italiji in Sovjetski zvezi v Padovi pojavi prvi marksistično-leninistični časopis *Viva il Leninismo* (Tobagi v Balestrini in Moroni 2002, 101–102). Sami so se tako kot operaisti zavedali nastanka t.i. masovnega delavca, a je med njimi obstajala nepremostljiva razlika. Če so operaisti videli tovarno kot center delavskega boja, v katerem je glavno vlogo igrala spontanost in neobstoje organizacije zunaj te tovarne, so marksisti-leninisti bistvo videli v organizaciji partije novega tipa, ki bi kot avantgarda vodila delavski boj (Balestrini in Moroni 2002, 102–103). Gre torej za ključni spopad med idejo t.i. spontaneizma na eni ter idejo (nove) partije kot avantgarde, ki vodi boj, na drugi strani.

Prišli smo do študentov. Katsiaficas zapiše, da so bile italijanske univerze, tako kot politični sistem, v šestdesetih letih potrebne nujnih sprememb¹². Ena prvih sprememb tega obdobja je neomejeni vpis na univerze. Ker pa se fakultete niso fizično širile, je bila gneča na njih neznosna (Katsiaficas 2006, 36).

¹² Država npr. ni premogla niti ene sociološke fakultete, kar je bila posledica bojazni pred sociologijo, ki je izvirala še iz časov fašistične Italije (Katsiaficas 2006, 36).

5 ŠTUDENTSKA EKSPLOZIJA

Študentski boji so se razplamteli že v sredini šestdesetih let, leta 1967 pa je boj dobil širši pomen. Mobilizacija je zajela več tisoč študentov in dijakov ter paralizirala celotni šolski sistem. Gibanje pa ni bilo pomembno samo zaradi svoje številčnosti, ampak tudi zaradi načina organiziranja, saj se pojavi zborovsko odločanje, ki je v nasprotju s tedaj tradicionalnimi študentskimi predstavniki telesi¹³ (Wright 2002, 89). Stari način študentskega odločanja se je počasi poslavljajal.

Vidne osebnosti MS leta 1967 so, kljub vztrajanju pri avtonomiji gibanja, vendarle še vedno imele stik s parlamentarnimi strankami, saj so bili mnogi člani strank ali njihovih podmladkov. Posebej cenjena med aktivisti je stranka PSIUP¹⁴, po drugi strani pa so nekateri politiki v PCI že svarili pred MS (Wright 2002, 91–92). Stranke klasične levice in desnice so kasneje povsem izgubile kompas. Levica npr. ni razumela gibanja in nove energije, ki jo je spremljala ter je posledično ni mogla vsrkati vase (Kalinić 2002, 29). Nasprotno, kot je znano, je PCI ostro nastopil zoper gibanje in govoril o t.i. parazitih itn.

Na tem mestu se je smiselno vprašati, kje tiči vzrok za izgubo pomena uradnih študentskih teles/predstavništev in vznik avtonomnega gibanja. Eden od odgovorov se skriva v že omenjenem večjem dostopu študija, ki je prinesel ogromno število novih študentov. Drugi, morda veliko pomembnejši, a v tančico skrivnosti oviti odgovor, bi lahko poiskali v kontrakulturi in subkulturah, ki smo jih predstavili v prejšnjem poglavju. Novi stili oblačenja, glasbe, odnosa do družbe so se počasi usidrale med mlade ljudi¹⁵. Tretjič, čeprav je tudi operaizem¹⁶ delno uspeval v novem gibanju, je bila bistvena gonilna sila kritike mlade generacije od sredine šestdesetih, kot poudari Bobbio, anti-imperialistični boj v Aziji¹⁷ in Latinski Ameriki. To je točka, kjer je kritika zgodovinske levice lahko bila ostra in radikalna (Bobbio v Wright 2002, 91).

Nekaj več moramo povedati o sociološki fakulteti v Trentu¹⁸. Kot navajata Balestrini in Moroni, je bila namreč prva, ki je dovolila vpis tudi mladim iz tehničnih šol, kar je fakulteto naredilo zelo popularno, saj je marsikdo prvič dobil možnost študiranja. Zadeve so

¹³ Doslej pomembno predvsem nacionalno študentsko združenje Fakultetne nacionalne unije študentov (Teodori 1976, 217). Politične stranke so svoj vpliv na študente izvajale predvsem skozi študentske organizacije strank.

¹⁴ Študenti so jo videli kot tisto, ki jo v boju lahko izkoristijo (Wright 2002, 92).

¹⁵ Plodna tla najdejo tudi med aktivisti mladinskih komunističnih in PSIUP federacij (Viale v Wright 2002, 91).

¹⁶ Svoj pečat je pustil npr. v študentskem dokumentu Teze iz Pise, več v Wright (2002, 93–96).

¹⁷ Vietnam je nedvomno bil katalizator študentskih nemirov povsod po svetu. Pomembno vlogo pa je v teh letih igrala tudi kitajska (kulturalna) revolucija.

¹⁸ Lokalni krščanski demokrati so jo ustanovili z namenom izobraziti sebi lojalen kader, pri tem pa spregledali bližnjo zgodovino, saj so se tovrstne fakultete izkazale za centre radikalne levice (Drakulić 1983, 45).

se na fakulteti začele hitro odvijati in kmalu so iz nje poročali o prvih uporih in zasedbah. Kvalitativni napredek se je zgodil leta 1967, ko so študenti v celotnem mestu priredili borbeni teden proti imperializmu (fokus na vietnamski vojni), na fakulteti pa organizirali dvodnevno politično stavko. Prišlo je do spopadov s policijo, šolsko leto 1967/68 se zaradi stavke sploh ni moglo začeti, študentje pa so izdali manifest »negativne univerze«, v katerem razpravljajo o problematiki univerze, vsakdanjega življenja in političnega boja (Balestrini in Moroni 2002, 136–142). Univerzo v tem manifestu označijo kot »... aparat v rokah kapitalizma, ki gospoduje nad srednjim in nižjim slojem« (Kraigher 1998, 140). Dinamika na fakulteti¹⁹ je bila izredna in kmalu so na površje prišli še drugi radikalni spisi in ideje o povezavi študentskega in delavskega gibanja.

Leto '68 ima danes praktično mitske razsežnosti. Študentska eksplozija je namreč dosegla skoraj vsak kotiček našega planeta. Seveda je bila dinamika upora zelo različna in v italijanskem primeru dokaj posebna. Kot smo videli zgoraj, je bil italijanski študent zelo aktiven že veliko pred letom '68, zato lahko na tem mestu poudarimo, da je študentsko gibanje v Italiji pravzaprav izbruhnilo že vsaj kako leto pred znamenitimi dogodki drugod po svetu in trajalo dlje kot drugje, vse tja do konca sedemdesetih.

1968 se začne z zasedbo polovice univerz in s spopadi med policijo in študenti v Torinu. Marec je v zgodovino zapisan kot mesec, ko so se v Rimu udarili študenti in policija za primat nad fakultetami. PCI in CGIL sta ostro napadla študentsko gibanje kot ekstremistično, kar lahko pripišemo nezmožnosti nadzora nad gibanjem²⁰ (Aspden 2008). Samo na milanski katoliški fakulteti je šolsko leto 1967/68 prineslo tri zasedbe. Romanje po fakultetah v teh mesecih je pomenilo romanje skozi morje rdečih zastav. Junija je Milano prizorišče silovitih spopadov študentov in policije ter karabinerjev. Naj živi spontanost mas, to je čas magičnega Milana (Valcarenghi v Balestrini in Moroni 2002, 163–167). MS je pomenil predvsem spontanost²¹, radikalno zavračanje »starega sveta«, upanje v drugačno prihodnost in nevihto granitnih kock.

Povod vsakega študentskega gibanja lahko vidimo v poslabšanju študentskega stanu, kritiko tega pa študenti hitro navežejo na kritiko širših družbenih razmer. Kriza celotne družbene ureditve, poslabšanje položaja študirajočih, dovolj velika masa aktivistov, ki

¹⁹ Na njej študira tudi Renato Curcio, v prihodnosti eden od ustanoviteljev BR. Piše tudi, kot pravita Balestrini in Moroni (2002, 143–144), za marksistično-leninistični časopis *Lavoro Politico*. Zanimivost iz perspektive Curcia je predvsem ta, da v časopisu ostro nastopajo zoper možnost urbane gverile v Italiji.

²⁰ Partija je študentsko gibanje videla kot grožnjo svoji družbeni vlogi (Aspden 2008).

²¹ Kalinić (2002, 30) je npr. mnenja, da je študentsko gibanje, v svetovnem merilu, zavrnilo leninistični tip organizacije (upravičeno), pred njega postavilo spontanost, kar je po mnenju avtorja možen razlog za hitro izginotje gibanja iz politične scene.

organizirajo gibanje, in intelektualcev, ki dajo gibanju program, so osnove vsakega študentskega gibanja (Kovačič v Kraigher 1998, 139). Če to preslikamo na primer Italije, je jasno, da definicija vzdrži. Italijanski študent je bil nagrmaden na fakultetah. To je prineslo maso potencialnih aktivistov in med njimi tiste, ki so se bili pripravljene teoretsko angažirati. Celotna družba je iskala številne odgovore, a problem je bil, da ni mogla najti niti skupnih vprašanj, na katere bi se naj te poiskalo – politične krize in velike razlike v razvitosti posameznih delov države so samo ene od ključnih težav, ki jih lahko izpostavimo. Pavle Kalinić pravi, da so bili študentski protesti pravzaprav povsod po svetu uperjeni proti obstoječemu družbenemu redu, kritika pa je izhajala iz strukturalne kritike odnosov na fakulteti (Kalinić 2002, 29). Problemi univerze so se s tem razširili na vsa pomembnejša družbena in politična vprašanja.

Nujno se moramo za trenutek vrniti še k liberalizaciji vpisa na univerze, saj se tukaj pri nekaterih avtorjih porajajo določeni pomisleki. Če je italijanski politični sistem, kot pravi Sergio Bologna, lahko avtonomno interveniral v reprodukcijo razredov skozi različne oblike državnih provizij, potem je ena od najpomembnejših oblik zagotovo bila liberalizacija dostopa na univerze. Liberalizacijo nekateri vidijo kot uničenje hegemonije delavskega razreda nad boji konec šestdesetih let. Gre za poskus izolacije, pri čemer se ponudi možnost družbene mobilnosti²². Mladini delavskega razreda se servira možnost povzpeti se po družbeni lestvici in to npr. s pomočjo štipendij. Seveda pa ne moremo reči, da je ta projekt dejansko bil tudi eksplicitno formuliran, zaključni avtor (Bologna 2007, 38–39). Skoraj gotovo je, da ne moremo govoriti o zavestni zaroti, a državi (in politiki) se je liberalizacija na ulice zgrnila leta '68 in v sedemdesetih letih se je vse skupaj ponovilo. Položaj študentov znotraj univerze zajamejo Teze iz Pise (1967), ki študenta vidijo kot proletarca v delitvi dela znotraj univerze, štipendijo pa kot tisto, ki posameznika iz figure na margini valorizacije spremeni v kvalificiranega delavca – ustvarjalca presežne vrednosti (Cazzinga in drugi v Wright 2002, 95). Spoznanje, da je neomejeni vpis sicer prinesel možnosti tudi za ljudi iz nižjih slojev, a je hkrati univerza ohranjala razmerja moči v družbi in ni prinašala osvoboditve, kot so mnogi pričakovali.

Politika univerze in vsakdan študentov sta točki, ki sta imeli pomemben vpliv na nadaljnji razvoj gibanja. Kot piše Aspden, je bil leta '68 upad na univerzah več kot 50%, saj so študentje, ki niso opravili izpitov, morali zapustiti fakultete. Najbolj so bili prizadeti študenti iz delavskega okolja. Njihove družine niso bile zmožne plačevati šolnine in so zato

²² Govorimo lahko o horizontalni ali vertikalni družbeni mobilnosti.

morali pogosto ob študiju še delati – t.i. študent delavec (Aspden 2008). Ta proletarski študent je na fakulteto prišel z izjemno ekonomsko požrtvovalnostjo, da bi lažje preživel, je delal in stanoval skupaj z migranti iz juga v delavskih četrtih mest (Balestrini in Moroni 2002, 168–169). Okolica in vsakdanje izkušnje so bile torej tiste, ki so napihovale revolucionarno energijo. Razmere in razmerja so vodila v bes, a tudi v manjkajočo vez med študenti in delavci. Fakulteta je šolala bodoče tehnike, vendar so ti to vlogo zavračali. Ali kot pravita Balestrini in Moroni (2002, 169), skupno proletarskemu študentu, mlademu brezposelnemu in študentu, ki je prišel od zunaj (se je priselil), je zavračanje tovarne in spoznanje, da niti šola niti univerza v resnici ne prinašata osvoboditve iz razrednih struktur. To je subjekt, ki je sprejel nasilni spoprijem z organi reda in svoj teoretski okvir pogosto (ne vedno) iskal pri operaistih ali marksistih-leninistih. Drugi tok v MS je bil t.i. humanistični študent, ki je skozi humanistična dela zreduciral tovarno na to, kar dejansko predstavlja: prazno formo, namenjeno podrejanju ljudi v funkciji akumulacije, hkrati pa bil bližje reformističnim silam blizu PCI in katoliške levice (Quaderni Piacentini v Balestrini in Moroni 2002, 169–170). Obe smeri sta se v teh letih srečevali, stapljali in debatirali na fakultetah, njun vznik in trk pa je bil ključen pri nastankih skupin nove levice. MS je z letom '69 sicer začel izgubljati zagon, a je na njegovo mesto hitro stopalo delavsko gibanje in pojav skupin zunajparlamentarne radikalne levice.

6 VROČA JESEN

6.1 Delavski razred gre v nebesa²³

Leto po študentskem je namenjeno delavcem in vzniku zunajparlamentarnih skupin. A ne le njim. S tem obdobjem na »teren« stopa še danes skrivnostna »strategija napetosti«, s katero je država ob pomoči skrajne desnice poskušala zatreti revolucionarno vretje v družbi. Preden pa preidemo na vročo jesen '69, moramo pojasniti nekaj odločilnih dogodkov pred tem. Posebno pozornost moramo na tem mestu nameniti tehničnim delavcem, tehnikom, ki smo jih na kratko že omenili, in še čemu.

V drugi polovici leta '68 sta mobilizacijo doživela elektronski sektor v Milanu in raziskovalni centri na severu in v osrednji Italiji (npr. Lelli v Wright 2002, 101). Tehniki so s strani operaistov kot je Bologna (v Wright 2002, 101–105), prepoznani kot most med študenti in delavci oz. univerzo in tovarno, ki se v svojem (specifičnem) boju borijo na skupni fronti zoper kapital. V dokumentih iz nuklearnih laboratorijev blizu Rima v letu '69 se npr. lepo vidi vpliv bivših aktivistov MS, kjer gredo zahteve v smeri povečanja dohodkov, opustitve ocenjevanja, zborovskega odločanja nasproti sindikalnemu predstavništvu itn. (Piperno in drugi v Wright 2002, 103). Je tehnik tista vez? Verjetni bivši aktivist MS (ki je prav tako morda iz delavskega okolja) je prišel na delovno mesto in nadaljeval z bojem. Še kako je bil vez, tako kot je bila vez množica študentov proletarcev, ki so morali delati med študijem in živeti v delavskih četrtih. MS in delavci so bili v Italiji povezani kot nikjer drugje. Kar pa je še bolj zanimivo, ta vez ni bila muha enodnevnica in je spojila izkušnje iz najrazličnejših bojev ter marsikje rezultirala v delavsko-študentskih kolektivih.

Operaisti so svoj trud želi že leta '67 v Porto Margheri, kjer je delovala grupacija POv-e, ki je bila že v preteklosti zaslužna za povezovanje študentov in delavcev. Skupina je, kot pravita Pasetto in Pupillo (v Wright 2002, 110), združevala nove mlade delavce in nekaj izkušenih militantov CGIL. Avgusta '67 tako POv-e razglasi zaustavitev dela, ki jo lokalni sindikat zaradi lastne šibkosti podpre (Wright 2002, 110–114). Ne bi se dosti zmotili, če bi dejali, da je POv-e bil zadnji krik »čistega« operaizma, ki se je ob tem še kako zavedal pomembnosti povezovanja študentskih in delavskih segmentov.

²³ Povzeto po istoimenskem filmu *La classe operaia va in paradiso* (Petri 1971). Odlična filmska pripoved krize fordizma, vzpona delavskega uporništva, navezav delavcev, študentov, zunajparlamentarnih skupin in konfliktov s sindikati.

Zgrešeni politiki sindikatov lahko pripišemo nastanek CUB leta 1968 v Milanu²⁴. CUB je združeval mlade delavce in izkušene komunistične aktiviste (Passeto in Pupillo v Wright 2002, 118) ter tesno sodeloval z MS, levičarskimi skupinicami in avtorji kot je Sergio Bologna (CUB v Wright 2002, 118). Da je bil CUB s strani mainstream sindikatov nezaželen, ni potrebno izpostavljati, pomembneje za nas je, da je nudil platformo sodelovanja in mešanja zamisli delavcev, študentov, novonastajajočih skupin itn., čeprav je bil do njih tudi kritičen. CUB je odprl številna vprašanja, ki so bila pomembna v vroči delavski jeseni leta 1969.

Delavski izbruh jeseni '69 je bil silovit. Več kot šestdeset sindikalnih dogovorov je bilo tik pred prenovo, kar je v stavko pognalo več kot milijon in pol delavcev, več sto tisoč delavcev je sodelovalo na demonstracijah, okupiralo tovarne in izvajalo sabotaže, medtem ko so država in podjetja odgovorila z aretacijami, odpuščanjem in suspenzom več deset tisoč delavcev (Katsiaficas 2006, 18). Delavci zraven izenačenja plač med severom in jugom zahtevajo enako povečanje teh za vse, rešitev dolgoletnih stanovanjskih, zdravstvenih, transportnih in drugih problemov. Zahtevajo tudi dostopnost dobrin in storitev in to ne le zase, ampak za celotno družbo (Venza 1983, 24), podobno kot študenti. Kar je še pomembneje, delavski razred se je uspel rekonstituirati kot zgodovinska sila, katere zahteve so izven dometa sindikatov (Katsiaficas 2006, 18). Če je sindikat zahteval večje plače, so delavci zahtevali vse. »Hočemo vse«, je namreč odmevalo iz Fiatovih tovarn v Torinu, medtem ko so delavce pred vrati vzpodbujali študenti in aktivisti zunajparlamentarnih levičarskih skupin. Nove zahteve so rojevale nove povezave. Kot pravi Katsiaficas, je prvič v prve bojne črte stopil delavec-migrant iz juga, stavitkam so se pridružili in jih vzpodbujali tudi »beli ovratniki«, tovarne pa so služile kot polje organizacije vseh omenjenih akterjev (Katsiaficas 2006, 18–19). Pred sabo imamo ocean bojev, tisoče študentov in raznoraznih delavcev, ki korakajo po ulicah italijanskih mest in tvorijo novo realnost, rojevajo se nove zahteve in prakse, iz katerih se je v pomembno silo rodil niz levičarskih skupin. A nalet so, vsaj začasno, zaustavile bombne naveze fašistov in obveščevalnih služb.

6.2 Reakcija

Masaker na Piazza Fontani v Milanu se je zgodil 12. decembra 1969, po nizu podobnih eksplozij leto poprej, a tokrat je bilo vse skupaj veliko bolj smrtonosno²⁵. Jasno,

²⁴ Razširili so se po celotni državi, a ostali predvsem fenomen severne Italije (Balestrini in Moroni 2002, 190).

²⁵ Balestrini in Moroni (2002, 213) naštejeta 16 mrtvih in 80 ranjenih.

policija je nekaj dni zatem za dejanje obtožila radikalno levico, natančneje anarhiste²⁶, ki so šele čez leta bili oprani krivde, saj so sledi za grozodejstvo pripeljale do fašistov z zvezami v tajnih službah. Za sociologa lep primer družbene mimikrije (prim. Smrke 2007). Sami bi dejali, da lahko v najožjem smislu govorimo kar o teroristični²⁷ mimikriji, ki jo v Italiji sicer srečamo zelo pogosto.

Italija je po drugi svetovni vojni kot ena redkih držav dovolila delovanje fašistov v stranki in tako je nastal MSI. Zraven stranke je v Italiji operirala tudi kopica desno ekstremističnih skupin in gibanj, ki so v zgodovini odigrale krvavo vlogo. MSI je v preteklosti večkrat bil jeziček na tehtnici pri postavitvi več vlad DC²⁸. Mirno politično sobivanje s komunisti in socialisti v državi je, kot pravi Roberto Chiarini, stranka doživljala kot »trojanskega konja«. Izginjanje tradicionalnih vrednot v šestdesetih letih je neofašistom zbuvalo nelagodje. Začela se je oblikovati t.i. »nevidna vlada«, ki je povezovala ne-demokratske institucije (del državnih institucij, tajne službe, ekonomske elite itn.) v državi in skrajno desnico, ta nevidna vlada pa bi naj državo ohranjala pri življenju tudi v časih nestabilnosti. Iz tega so izhajale podtalne skupine skrajne desnice in uradna desnica. Prve so delovale z akti nasilja in terorizma, medtem ko je druga napadala po uradni poti. Rodilo se je nekaj, kar poznamo pod imenom »strategija napetosti«²⁹ (Chiarini 1991, 31–34). Pomembno je omeniti še, da je bila Italija v šestdesetih in sedemdesetih po besedah Daniele Ganserja (2006, 121–133) tik pred dvema državnima udaroma v navezavi tajnih služb ZDA in Italije ter desničarskih skrajnežev. Za »dobrobit države« je demokracija očitno nepotrebna in nepomembna. Tudi pogled na Italijo danes je zgovoren sam zase. Rasistični ekscesi in pogromi ostajajo nekaznovani, na ulicah mest vidimo »državljske« (desničarske, skvadristske) patrolje, medtem ko se študentska in levičarska gibanja soočajo s silovitimi represivnimi pritiski³⁰.

²⁶ Anarhizem je v vsem dogajanju v šestdesetih in sedemdesetih v Italiji, še posebej v oboroženem boju, igral dokaj majhno vlogo. Za mnenje anarhistov glej npr. Anonimni avtor (2001).

²⁷ Smrke (2007) terorizem uvršča v vojaško mimikrijo. Konkreten primer bi lahko uvrstili tudi v politično mimikrijo.

²⁸ Čeprav v vladi nikoli niso sodelovali, so bili neofašisti več kot dobrodošli za desno-sredino, ko je bilo potrebno postaviti njihove vlade in izvoliti predstavnike po njihovem okusu.

²⁹ Zlato obdobje strategije napetosti traja vse do pokola na bolonjski železniški postaji leta 1980.

³⁰ Naj omenimo samo aretacije študentskih in levičarskih aktivistov tik pred zasedanjem G8 v L'Aquili letos.

7 ZUNAJPARLAMENTARNA OPOZICIJA

Masovna študentska in delavska gibanja iz let 1968/69 (in prej!) so pokazala nove ideje in ostre zarez v dotedanje dojetanje (razrednega) boja. Odprla so številna nova vprašanja, na katera je bilo potrebno poiskati odgovore. Zasedbe (univerz, tovarn, ...), konfrontacija na ulicah, gradnja alternativnih svetov – prostorov, emancipacija tega in onega, »hočemo vse« itd., so vržene rokavice različnih družbenih, delavskih in kontrakulturnih gibanj vse od začetka šestdesetih naprej. Kot smo videli skozi nalogo, lahko v tem obdobju prepoznamo vrsto novih subjektov, od masovnega in migrantskega delavca, proletarskega študenta, pa do mladinskega subjekta in novih mladinskih kultur. V ospredju ni bil en sam problem, pod vprašaj se je postavljala celoten ustroj družbe. V tej kalni vodi so skozi šestdeseta plavali operaisti in marksisti-leninisti (in drugi), z večjim ali manjšim uspehom. Pojavili so se sredi vrenja, da bi poskušali zajeti tok, tok, ki jih je vsaj delno vzpodbudil k njihovem nastanku.

Strinjamo se lahko s skupino avtorjev, ki pravi, da je leto '68 pomenilo ostro kritiko in zavračanje mezdne delo. Masovno gibanje je postavilo pod vprašaj družbene hierarhije, distribucijo znanja in postavilo kvalitativne zahteve na področju vsakdanjega življenja. Množični boji od leta '68 naprej ostro prekinejo s sindikalno in državno-socialistično tradicijo ter ob tem dajo življenje novemu komunističnemu modelu v obliki novih gibanj (Castellano in drugi 1996, 226).

Na terenu masovnih gibanj se je odigral spopad med novo in staro levico, ki sta različno interpretirali »politični izhod« teh bojev. Nastajajoče revolucionarne skupine so, kot navajajo Lucio Castellano in drugi (1996, 227), poskušale prenesti boj na celotni družbeni teren in v času ekonomske krize³¹ zgraditi neko proti-oblast, medtem ko so PCI in sindikati videli rezultat bojev v novih strukturnih reformah in propadu koalicije PSI-DC.

S stagnacijo MS v letu '69 in protiudarcem delavskim bojem z bombnim napadom v Milanu, je na italijansko politično področje, v svet delavskih in študentskih bojev, v glavno vlogo začela stopati serija novonastalih levičarskih skupin, ki so poskušale zajeti novo energijo. Po Wrightu začne MS z letom '69 razpadati in se stapljati v manjše lokalne in nacionalne skupine, med katerimi najpomembnejšo vlogo³² igrajo PO, AO – izhajajoč iz milanskega MS, LC, ter tudi grupacija Il Manifesto (Wright 2002, 125–126). Slednja,

³¹ Italija je v prvi polovici sedemdesetih let zabredla v ekonomsko krizo. Leto 1973 je po svetu sicer poznano kot leto »naftne krize«.

³²Prostor je tudi za dogmatične marksiste-leniniste v obliki UCI (in druge), nastalih iz maoistične tradicije na okopih študentskega gibanja, a je stranka hitro razpadla na manjše dele.

izključena iz PCI, v sedemdesetih letih igra pomembno vlogo pri nastajanju novih strank. Nove skupine so v določeni meri povzele prakse, ki so jih izkazala množična gibanja iz let 1968/69 in elemente, ki so jih le-ta imela vgrajene od prej, saj so nenazadnje nastajale v samih gibanjih. Migrantski in proletarski delavci, študenti itn., so bili jedro novih skupin, ki jim ni bil tuj boj v tovarni, šoli ali na ulici. Problem se je skrival drugje. Kot pravi Bologna, je napad na delavski razred s prestrukturiranjem in reorganizacijo produkcije ter kombinacijo strategije napetosti pognal večino aktivistov iz let 1968/69 nazaj k shemi partije. Za obdobje 1969-73/74 je za revolucionarno levico tako značilna odpoved kreativni tradiciji gibanj iz 1968/69 (Bologna 2007, 45) in prejšnjih let.

Zunajparlamentarne grupacije med leti 1969-73/74 so konfrontacijo z državo dojemale kot prakso, ki so jo prakticirala že množična gibanja v šestdesetih letih. Sočasno se pojavijo tudi prve podtalne oborožene skupine na levici v obliki BR in GAP, kjer pa pride do trka. Revolucionarne skupine kot so PO idr. so, po besedah Castellana in drugih (1996, 228), svoje slogane usmerjale ofenzivno, praktično pa uporabljale defenzivno taktiko demonstracij, zasedb hiš itn. in niso imele praktično ničesar skupnega s taktiko BR in GAP ter njihovim načinom dojemanja dualnega boja (mase + ilegalna skupina). Pravzaprav, pravijo avtorji, BR in GAP sta bila od začetka v gibanju povsem marginalna.

Polovica ustanoviteljev BR z Renatom Curciom na čelu so bili levi katoliki, drugo krilo so predstavljali bivši člani PCI in podmladka³³, BR pa je izšel iz milanskega gibanja CPM (Palavršić 1988, 17). Kolektiv je bil del novih skupin in se je velikokrat zapletal v ostre debate z LC in PO ter v začetku sedemdesetih v Milanu dominiral v bojih delavcev-študentov³⁴ (Balestrini in Moroni 2002, 237). Nastanek BR moramo razumeti v luči protinapada države in fašistov na gibanja in predvsem zanosa delavskih in študentskih bojev, a je vprašanje, ki ima najbrž negativen odgovor, ali so se brigadisti stvari lotili na pravilen način. S svojim načinom borbe in hierarhično strukturo namreč niso predstavljali tistega, kar so pomenila masovna gibanja. Sprva so brigade res izvajale simbolne akcije, a so v sedemdesetih hitro napredovale, se razširile po državi in se proslavile z vse bolj nasilnimi akcijami. Levi terorizem je postal sinonim za BR, konec šestdesetih in predvsem sedemdeseta

³³ Brigadam se očita, da so se v svoji začetni fazi opirale predvsem na bazo blizu PCI in ne na revolucionarno gibanje (Castellano in drugi 1996, 229).

³⁴ Obiskovali so predvsem popoldanske šole. Gibanje delavcev-študentov (MLS) v Milanu je svoj teoretski okvir dobivalo predvsem v sodelovanju s CPM in predstavljalo most med šolo in tovarno. Delavec-študent postane posebej pomemben v prvi polovici sedemdesetih, ko država sprejme zakone, v katerih je delavcem omogočen plačan dopust za študij.

pa v laični javnosti neupravičeno prepoznana kot leta, v katerih so nekaj pomenili le brigadisti³⁵.

PO z Antoniem Negrijem idr., je izšel iz operaistične tradicije. V središču PO je bil, po besedah Teodorija (1976, 277), delavski boj, v katerem morajo boji študenta in delavca postati eno. Skupina je hitro prišla do limita strategije, izhajajoče iz potenciala tovarniškega mezdnega boja, in se zapletla v

Slika 7.1: PO na demonstracijah

razpravo o militarizaciji boja (Bologna 2007, 46). Pomembna v številnih pogledih, od koncepta ne-dela do bazena intelektualnih imen, se je raztreščila leta 1973. LC se je razvil iz tovariških krogov operaizma in delavsko-študentskih kolektivov na severu, a hitro krenil po svoji poti. Kot beremo v Red Notes, je dosegel nacionalne razsežnosti in sprva bil na

Vir: Kataweb.it (2008).

prvi liniji proletarskega boja (pri zasedbah hiš, študentskih in delavskih bojnih ali bojnih brezposelnih ter žensk). Vedno večja hierarhizacija je na kongresu leta 1974 skupino pripeljala v leninistični tip organizacije (Red Notes 1978a, 109–110). Organizacija se je kmalu, pod pritiskom ženskega gibanja, sesula sama vase, kar je še dodaten pokazatelj moči različnih segmentov družbenih gibanj.

Kolebanje med številnimi zahtevami in praksami množičnih gibanj, usmerjenimi na mnogotera področja v družbi, je zahtevalo svoj davek in prineslo krizo levičarskega gibanja med leti 1973/74. A vzroki so bili širše narave. Prvič, po besedah Castellana in drugih, je po odločitvi PCI in sindikatov za zgodovinski kompromis del skupin³⁶ prisiljen slediti temu in iz situacije potegniti najboljše, del gibanja pa je preprosto razpadel, saj ni imel več tekmeca, s katerim bi tekmoval za hegemonijo, in je posledično izgubil identiteto. Drugič, delavec iz velikih tovarn je po podpisu sindikalnih dogovorov med leti 1972/73 izgubil osrednjo vlogo protagonista boja, na njegovo mesto pa s prestrukturiranjem velike industrije začnejo stopati mladi, ženske in visoko izobraženi delavci. Fokus konfrontacije se premakne iz tovarne na celotni mehanizem trga dela, javne porabe, reprodukcije proletariata itn.³⁷ Tretjič, pride do

³⁵ Več o Rdečih brigadah v Scialoja (1997), pa tudi v Rossanda in Mosca (2006).

³⁶ AO, Manifesto in iz njih nastajajoče stranke PdUP in kasneje DP, delno tudi LC itn.

³⁷ Premik bojev iz tovarne na celotno družbo (Hardt 1996, 3).

sprememb v subjektiviteti in kulturi gibanja ter pogledu na njegovo prihodnost. Zgodil se je prelom z idejo »osvojiti oblast« oz. zgraditi proti-oblast – post-'68 aspiracija komunistične politične revolucije je mrtva. Nov zagon predstavlja gibanje, ki bi bilo alternativa obstoječemu sistemu, s svojo lastno komunikacijo, produkcijskimi procesi, načinom življenja. Bistvo boja novega družbenega subjekta postane osvojitev in upravljanje lastnih prostorov (Castellano in drugi 1996, 229–231). Pomik nazaj k spontanosti, kreativnosti itn., ki smo jo nekoč že videli, a z novim pomembnim igralcem – feminizmom. Novi masovni subjekt ni prepoznal jezika govornice tradicionalnega delavskega boja. Bologna govori o rekonstrukciji delavskega razreda. Ključno vlogo igrajo male tovarne, kjer se nahaja množica mladih proletarcev, veliko število zaposlenih žensk je predstavljalo center rekrutacije porajajočega se feminističnega gibanja, na agendi so vprašanja prekernega in črnega dela itn. Drugi faktor je storitvena industrija s številnimi panogami, tretji faktor v novi kompoziciji razreda pa transportni delavci (Bologna 2007, 50–51). Vloga terciarnega sektorja postaja v novih razmerah vedno pomembnejša. Poleg tega imamo, po Bologna, tukaj še množico delavcev, zaposlenih pri podjetnikih, dobaviteljih itn. Silna decentralizacija produkcije je (kot so ugotavljali že Castellano in drugi) bila ključna – dovolila je prihod mladih, žensk, študentov, odvečne delovne sile v mezna razmerja, v istem obdobju pa je industrijski mezdi delavec zaradi možnosti študiranja hitel na univerzo, kar je povzročilo eksplozijo institucij tovarne in univerze, ki skrbita za reprodukcijo razredov (Bologna 2007, 51–54). Še enkrat več je bila v središču pozornosti univerza, kjer se je srečeval novi val, ki smo ga opisali zgoraj – študenti, zaposleni (po študiju se zaposlujejo v zgoraj omenjenih sektorjih) in delavci s svojo potjo na študij. Vez med členi upora je bila zagotovljena, tudi s pomočjo kapitalističnega napada s prestrukturiranjem industrije. Tak ali drugačen odhod prvega vala zunajparlamentarne opozicije v novih pogojih, ki jih niso mogli več učinkovito zajeti, je bil neizbežen. Rojevati se je začela Avtonomija, na sceno so stopali novi igralci.

8 ZADNJI JURIŠ DVEH DESETLETIJ

8.1 Feminizem

Žensko gibanje je del nove subjektivitete gibanja in pomemben igralec vse od prve polovice sedemdesetih naprej. Kot lahko beremo v Red Notes, je položaj žensk v sedemdesetih v Italiji eden najbolj nazadnjaških v Evropi. Nasilje nad ženskami je nekaj vsakdanjega, posilstvo ni redko (Red Notes 1978b, 113) in je označeno kot moralni zločin in ne zločin zoper integriteto posameznika (Katsiaficas 2006, 27). Težko je izbirati besede, a naj ne bo narobe razumljeno, tudi levica in revolucionarne skupine so ujete v proti-žensko držo. Slednjim je žensko gibanje kmalu dopovedalo, da je pomemben igralec in da se s položajem žensk ne gre igrati.

Zagon ženskega gibanja je referendum o ločitvi leta 1974. Pomembno vlogo skozi celotno obdobje igra tema splava, s čimer je povezan trenutek, ki smo ga že omenjali. Kolaps LC, kot zapišejo v Red Notes, se zgodi decembra '75, z napadom aktivistov LC na shod žensk v Rimu, ki demonstrirajo za legalizacijo splava (Red Notes 1978a, 110). Ni bil problem splav, LC je hotel na demonstracije, a je tisti dan veljalo, da demonstrirajo le ženske. Feministke iz LC so zahtevale glave odgovornih za napad, sledil je eksodus žensk iz organizacije in razpad nekdanj močne skupine-stranke. Delni uspeh, če nadaljujemo z Red Notes (1978b, 113–114), je doživela zahteva po splavu leta '76, kjer se je politični kompromis DC ustavil pri »odločitvi zdravnika« in ne pri »odločitvi posameznice« za splav, kot je zahtevalo gibanje. Boj se nadaljuje. S časovno distanco lahko vidimo, v kako težkem položaju so bile ženske v tistem obdobju in zakaj je bil boj več kot potreben. Ni bilo osebne svobode in ni bilo pravic – ko so to formulo prenesle na celotno zunajparlamentarno opozicijo, je zadeva eksplodirala.

V gibanju iz leta '77, ki je temeljilo na potrebah posameznika in ne na nekih abstraktnih »zahtevah delavskega razreda«, je bila feministična komponenta zastopana kot nikoli prej, še posebej v boju za vključitev »osebnih« aspektov politike, boju proti hierarhičnim strukturam in figuri vodje (Red Notes 1978b, 114). Osebo je politično, tukaj je bil feminizem najmočnejši. Med avtonomne feministke je v naslednjih letih prestopilo veliko posameznic ali celih skupin (npr. feministična odseka PR in PCI). Izjemna moč gibanja se je izkazala v polni luči.

8.2 Avtonomija

Spremembe v subjektiviteti in kulturi gibanja ter nova kompozicija razreda so prinesle rojstvo Avtonomije. Le-ta je, po besedah Castellana in drugih, izkazovala bogastvo razlik v novi subjektiviteti gibanja in radikalni rez s formalno politično reprezentacijo. V vsaki od regij je Avtonomija predstavljala tam obstoječo kompozicijo razreda (Castellano in drugi 1996, 231) in ni pomenila, vsaj na začetku, če dodamo, rigidnosti, kot smo jo videli pri predhodnih poskusih revolucionarne politike. Med leti '74 in '76 se je gibanje zapletlo v številne konflikte z državo in sodelovalo v delavskih ter antifašističnih bojih. Po Castellanu in drugih (1996, 232) to ni pomenilo priprav za revolucionarni obrat, ampak je bilo nasilje odziv na takojšnje potrebe, del ustvarjanja lastnih prostorov, ki bi jih lahko neodvisno nadzirali itn. Spomnimo, ni več pomembno osvojiti oblast ali zgraditi proti-oblast, pomembno je graditi alternative.

Novi subjekti oz. novi proletariat se je spopadel z lokalnimi vladami in iskal poti do samo-določitve delovnega dne. Ne-garancije za delo, prekerno in delo za polovični čas so bili nosilci razrednega boja in nasilja³⁸ (Castellano in drugi 1996, 233). To je identifikacijska točka Avtonomije. Ta seveda ni bila homogena, imela je več smeri in linij. Eni bi lahko rekli AOO, kjer so t.i. avtonomni nastopali v bolj organizirani obliki. Druga smer sta bili kreativna Avtonomija – znana predvsem iz Bologne in gibanja '77 ter MI – kot kontrakulturni izbruh. Nič se ne bi zmotili, če naštejemo še feministično avtonomijo, libertarno avtonomijo, ...³⁹

Gibanje iz leta '77 se ponovno najde na fakultetah. Tam po besedah Bologne pride do nasilnega spopada države in nove kompozicije razreda. Univerza je prostor, kjer skupaj pridejo nove potrebe, različni segmenti razreda, družbene skupine itd., in postane baza, ki predstavlja različne programe nove kompozicije razreda (Bologna 2007, 56). Gibanje iz '77 je samoorganizirana produktivno konfliktna sila, asimetrična do moči države. Že dolgo ne išče več frontalnih proti-pozicij, ampak prostore, kjer bi se lahko konsolidirala in rasla. Sile »zgodovinskega kompromisa« se na dogajanje odzovejo sila negativno in emancipatorne prakse gibanja marginalizirajo ter potisnejo v družbeni geto (Castellano in drugi 1996, 234). Od začetka do konca je celotno leto '77 prežeto s številnimi konflikti in spopadi, najbolj znani

³⁸ Drugi del razrednega boja in militarizacija gibanja je potekala v industrijskih središčih. Tam so bili protagonisti boja delavski militanti formirani med leti '68 in '73 in to je prostor, kjer je BR rekrutiral ljudi od 1974/75 dalje (Castellano in drugi 1996, 232–233). Zanimivo je, da je boj tam potekal proti prestrukturiranju – temu kar je nenazadnje omogočilo Avtonomijo.

³⁹ Revolucionarno levico sestavljajo tudi drugi, ki jih ne štejemo med Avtonomijo. Gre za različne »sekte« dogmatičnih marksistov-leninistov, bordigistov (Amadeo Bordiga – ustanovitelj PCI), preživele organizacije prvega obdobja kot so AO, Manifesto itd. (zaposlene z ustanavljanjem strank), oborožene ilegalne skupine urbane gverile, 1974 okrepljene z NAP in 1976 s PL, če omenimo le najbolj znane.

so zagotovo tisti iz Bologne⁴⁰ in Rima. Bologna, središče t.i. kreativne Avtonomije (s PCI na oblasti!), je s tanki odvzeta gibanju. V Rimu študenti, predvsem avtonomni, iz univerze vržejo vidnega predstavnika PCI⁴¹, ki je hotel »soliti pamet« gibanju. Razhod med komunistično partijo in gibanjem je dokončen. Siloviti spopadi s policijo in skrajno desnico so pripeljali do številnih mrtvih in ranjenih, Italijo v središče svinčenih let, pereče vprašanje nasilja pa v ospredje na vseh področjih družbe in politike.

Vprašanje nasilja je tudi začetek konca zgodbe Avtonomije, v glavni vlogi pa organizirani del AOO. Ta po Bologni razume in vodi začetne boje iz leta '77, a hitro po konfrontaciji z državo iz »omare potegne Leninove maske«. Temu se zoperstavi libertarni del gibanja (Bologna 2007, 56–57). Nihče ni zavračal nastopa zoper oblast z demonstracijami, zasedbami itn., a kopje se

je lomilo pri vprašanju militarizacije gibanja. Konflikt znotraj Avtonomije je bil velik, prevelik. Mnogi so, kot pravijo Castellano in drugi (1996, 234–235), šli po svoje, ko je

Avtonomija ostala ujeta

Vir: Complessoperforma.it.

med getom, vsiljenim s strani »zgodovinskega kompromisa« in konfrontacijo z državo, ter s tem izgubljala stik z družbenimi subjekti. Nekateri aktivisti, predvsem iz AOO, so ustanovili nove klandestine organizacije, da bi tvorili tretjo pot med nasiljem države in BR, medtem ko so drugi odšli med že obstoječe skupine urbane gverile, mnogi prav k BR. Strinjati se moramo s Castellanom in drugimi (1996, 236) ter Negrijem (1998, 154), da je dokončen poraz gibanja '77 ugrabitev in uboj Alda Mora s strani Rdečih brigad leta 1978. Moro pa ni umrl, ker so ga ugrabile brigade, ampak je umrl, ker ga vladajoča garnitura dejansko ni imela interesa rešiti iz »ljudskega ujetništva«.

Avtonomija je, kot smo videli, bila poskus boja, ki so ga narekovala nova razmerja v družbi. Prestrukturiranje produkcije je prineslo nove subjekte, ti in nove razmere pa ustvarile Avtonomijo. Ta je, v svoji mnogoterosti, šla svojo pot. Prinesla je številne intelektualce in

⁴⁰ Dogodki so npr. lepo prikazani v filmu *Lavorare con lentezza – Radio Alice 100.6 MHz* (Chiesa 2004), kjer najdemo tako negotovost zaradi brezposelnosti kot silno pisanost in domišljijo gibanja iz leta '77.

⁴¹ Luciano Lama, sindikalni lider CGIL in član PCI.

nove teorije (šola avtonomizma in avtonomnega marksizma). Na koncu je pomemben del podlegel stari skušnjavi – militarizaciji. Zadnjega žeblja ni zabila država, kot se velikokrat sliši, ampak nezmožnost obstoja organizacije, ki bi po eni strani zavrnila pacifikacijo in se na drugi strani odrekla centraliziranemu nasilju. Kljub »spopadu« med Avtonomijo in BR je veliko prvih v letih '78 in naprej padlo v objem slednjih. Paradoksalno, kot pravijo Castellano in drugi (1996, 236), so brigade veliko novih članov dobile prav iz Avtonomije in gibanja '77, do katerih so bile tako zelo kritične. Seveda je država to izrabila in »odpeljala krsto« ter strpala kopico avtonomnih, z Negrijem⁴² kot domnevnim voditeljem BR, v zapore, čeprav niso imeli praktično ničesar z BR. Poraz Avtonomije je bil evidenten, a družbeni subjekti izvrženi pred in v letu '77 so začeli svoj dolgi pohod in odločilno vplivali na nadaljevanje bojev v osemdesetih in naprej. Se pa množičnost in moč bojev iz šestdesetih in sedemdesetih ni nikoli več vrnila.

⁴² Več o življenjskih izkušnjah Negrija v odlični knjigi avtorice Anne Dufourmantelle (2005).

9 ZAKLJUČEK

Italija je v šestdesetih in sedemdesetih šla skozi zelo razburkano obdobje, ki je v nekaterih trenutkih nakazovalo, da so pred vrati večje spremembe v družbi – morda tudi revolucija. Revolucije klasičnega tipa res ni bilo, a se je zgodilo tisoč malih revolucij, tako na političnem kot na področju vsakdanjega življenja. Zgodovina je za seboj pustila pisan kolač bojev in neprecenljivih izkušenj celih generacij.

V začetku šestdesetih pride do prvih bojev delavskih in mladinskih gibanj, ki so pokazala, da je zunaj-strankarska opozicija mogoča. Izbruh »nenadzorovanih mas« in opozicija politiki parlamentarnih levih strank je pomembno vplivala na nastanek teorije operaizma, ki je najpomembnejši politični projekt tega časa, »zacementiran« znotraj samega delavskega boja. Hkrati, vzporedno z operaizmom in (skoraj povsem) ne-zavedajoč se eden drugega, so Italijo v šestdesetih letih, tako kot drugod po svetu, preplavila nova mladinska in kontrakturna gibanja, ki so ponujala nove oblike uporništva, življenja in dožemanja sveta.

Ključno »mesto srečanja« vseh zgornjih fenomenov so bile fakultete. Ne le leta '68, tudi prej in kasneje. Študentski upor se je ob svoji spontanosti naslanjal na številne nove (politične) teorije. Kot (mladinsko) gibanje so študenti bili zelo dovzetni za kontrakturne vzgibe – nenazadnje jih je veliko bilo del sveta novih subkultur. Druga stična točka so bile tovarne, kjer so ideje nove levice vedno bolj poganjale korenine, novi subjekti v obliki proletarskega študenta, delavca-študenta, tehnika itn. pa omogočali alianso študentskih in delavskih bojev na krilih novih idej, spoznanj in praks.

Vsi ti boji so po letu '69 eksplodirali v niz skupin radikalne zunajparlamentarne levice, ki so sprva v svoji praksi izvajale vrsto politik izhajajočih iz delavskih in študentskih bojev, a je napad države s strategijo napetosti in prestrukturiranjem/reorganizacijo produkcije kmalu večino pognal v stran od kreativne tradicije gibanj iz let 1968/69. Nekatere skupine revolucionarne levice so tako izginile iz političnega prostora, druge so (neuspešno) nadaljevale svojo pot.

Napad države z prestrukturiranjem pa je doprinesel k nastanku Avtonomije, ki je služila kot paradni konj bojev novih subjektov. Nova študentska, delavska in ženska komponenta so bili njen bistveni del. Kljub končnemu političnemu (in vojaškemu, če hočete) porazu, je Avtonomija lep primer gibanja radikalne levice, ki je z uspehom uporabilo predhodne spopade različnih delavskih in družbenih gibanj ter prvega vala

zunajparlamentarne opozicije, ob tem pa poskušalo odpraviti storjene napake »borcev« pred njimi. In čeprav je »projekt« propadel, je pustil globok pečat v bojih iz osemdesetih in naprej.

Glavna in končna ugotovitev, ki smo jo pletli skozi celotno nalogo in spletli v zaključku je, da so delavska, mladinska, ženska, kontrakulturna idr. gibanja skozi celotno obravnavano obdobje gradila prostore, v in iz katerih je nastal fenomen, ki ga danes poznamo pod imenom nova ali radikalna levica šestdesetih in sedemdesetih let. Prakse, pridobljene v mnogoterih bojih, so se bolj ali manj uspešno nadaljevale v novih skupinah, zato lahko na koncu rečemo, da so družbena in delavska gibanja zagotovo odločilno vplivala na politične (in druge) prakse italijanske radikalne levice v šestdesetih in sedemdesetih ter s tem potrdimo zastavljeno hipotezo. A stvari so v Italiji še veliko bolj globoke in zapletene. Nekateri, kot npr. operaisti, so delovali znotraj samih gibanj oz. bojev in nasprotovali podvajanju gibanje – politična organizacija. Podobno bi lahko dejali za velik del Avtonomije. Posebnost italijanske izkušnje je prav v tem, da so mnogi poskušali iti onstran delitve družbenega in političnega. K vsemu povedanemu pa moramo prišteti še specifične zgodovinske okoliščine, v katerih se je znašla Italija po veliki vojni in ki so pomembno vplivale na celotno obravnavano zgodbo.

10 LITERATURA

- Anonimni avtor. 2001. Urbana gerila u Italiji i insurekcionizam. V *Anarhizam i nasilje*, ur. Marko Strpić, 36–37. Zagreb: Što čitaš?
- Aspden, Alex. 2008. *1962-1973: Worker and student struggles in Italy*. Dostopno prek: <http://libcom.org/history/1962-1973-worker-student-struggles-italy> (10. maj 2009).
- Balestrini, Nanni in Primo Moroni. 2002. *Die goldene Horde: Arbeiterautonomie, Jugendrevolte und bewaffneter Kampf in Italien*. Berlin: Assoziation A.
- Bologna, Sergio. 2007. The Tribe of Moles. V *Autonomia: Post-political Politics*, ur. Hedi El Kholi, 36–61. Los Angeles: Semiotext(e).
- Castellano, Lucio, Giustino Cortiana, Luciano Ferrari Bravo, Antonio Negri, Franco Tommei, Paolo Virno, Arrigo Cavallina, Mario Dalmaviva, Chico Funaro, Paolo Pozzi in Emilio Vesce. 1996. Do You Remember Revolution?. V *Radical Thought in Italy. A Potential Politics*, ur. Michael Hardt in Paolo Virno, 225–238. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Chiarini, Roberto. 1991. The »Movimento Sociale Italiano«: A Historical Profile. V *Neo-Fascism in Europe*, ur. Luciano Cheles, Ronnie Ferguson in Michalina Vaughan, 19–42. Essex: Longman Group UK Limited.
- Complessopleforma.it. Dostopno prek: http://www.complessoperforma.it/77web/3_12RM05.jpg (20. maj 2009).
- Drakulić, Slobodan. 1983. Geneza Lottarmatizma. V *Gradska gerila u Italiji 1970-1980*, ur. Slobodan Drakulić, Ivo Kuvačić in Bože Mimica, 43–54. Rijeka: Liburnija.
- Dufourmantelle, Anne. 2005. *Vrnitev: biopolitični besednjak: pogovori z Anne Dufourmantelle*. Ljubljana: Študentska založba.
- Ganser, Daniele. 2006. *Natova skrivna vojska: Operacija Gladio in terorizem v zahodni Evropi*. Mengeš: Ciceron.
- Georgakas, Dan. 1971. Italy: New Tactics & Organization. Introduction. *Radical America: 1969-1970* 5 (5): 3–9. Dostopno prek: <http://dl.lib.brown.edu/pdfs/1124976204204948.pdf> (10. maj 2009).

- Hardt, Michael. 1996. Introduction: Laboratory Italy. V *Radical Thought in Italy. A Potential Politics*, ur. Michael Hardt in Paolo Virno, 1–13. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Hardt Michael in Virno Paolo, ur. 1996. *Radical Thought in Italy. A Potential Politics*. Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Kaplan, James. 1973. Introduction to the Revolutionary Left in Italy. *Radical America: Working Class Struggles in Italy* 7 (2): 1–6. Dostopno prek: <http://dl.lib.brown.edu/pdfs/1125403419845177.pdf> (15. junij 2009).
- Kataweb.it. 2008. Dostopno prek: http://download.kataweb.it/mediaweb/image/brand_renapoli/2008/05/07/1210173228798_14-negri_potere_operaio.jpg (20. maj 2009)
- Katsiaficas, Georgy. 2006. *The Subversion of Politics: European Autonomous Social Movements and the Decolonization of Everyday Life*. Edinburgh: AK Press.
- Kalinić, Pavle. 2002. *RAF: Frakcija crvene armije 1970.-1998*. Zagreb: Profil International.
- Kholti, Hedi El, ur. 2007. *Autonomia. Post-political Politics*. Los Angeles: Semiotext(e).
- Kraigher, Amelia. 1998. Svinčena leta italijanske levice. V *Oborožene utopije*, ur. Darij Zadnikar in Andrej A. Lukšič, 131–151. Ljubljana: Študentska založba.
- Kurnik, Andrej. 1998. Politična teorija terorizma. V *Oborožene utopije*, ur. Darij Zadnikar in Andrej A. Lukšič, 57–74. Ljubljana: Študentska založba.
- *La classe operaia va in paradiso*. DVD. Režija Elio Petri. 1971.
- *Lavorare con lentezza – Radio Alice 100.6 MHz*. DVD. Režija Guido Chiesa. 2004.
- Libcom.org. 2006. Dostopno prek: <http://libcom.org/files/imagecache/article/images/history/madsmisg08%5B1%5D.jpg> (22. junij 2009).
- Negri, Antonio. 1982. *Archeology and Projeckt. The Mass Worker and the Social Worker*. Dostopno prek: <http://www.geocities.com/cordobakaf/massworker.html> (22. julij 2009).
- – – – 2005. *Books For Burning. Between Civil War and Democracy in 1970s Italy*. London/New York: Verso.
- Negri, Toni. 1998. Med »zgodovinskim kompromisom« in terorizmom. Pogled na italijansko izkušnjo v sedemdesetih. V *Oborožene utopije*, ur. Darij Zadnikar in Andrej A. Lukšič, 151–156. Ljubljana: Študentska založba.

- Palavršić, Joško. 1988. *Gerila na Asfaltu 1. Kronika političkih nasilja u Italiji*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- *Red Notes*. 1978a. The Italian Revolutionary Left. Dostopno prek: <http://libcom.org/files/IMG-Italy1977-8-Red%20Notes.pdf> (25. maj 2009).
- *Red Notes*. 1978b. The Women's Movement in Italy. Dostopno prek: <http://libcom.org/files/IMG-Italy1977-8-Red%20Notes.pdf> (25. maj 2009).
- Rossanda, Rossana in Carla Mosca. 2006. *Mario Moretti. Brigate Rosse: Eine italienische Geschichte*. Berlin/Hamburg: Assoziation A.
- Rošker, Jana S. 1998. O negaciji negativne utopije ali o čudežni preobrazbi volka v ovčje krzno: etika levičarskega terorizma. V *Oborožene utopije*, ur. Darij Zadnikar in Andrej A. Lukšič, 75–83. Ljubljana: Študentska založba.
- Scialoja, Marco. 1997. *Renato Curcio: Mit offenem Blick*. Berlin: ID-Verlag.
- Smrke, Marjan. 2007. *Družbena mimikrija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Teodori, Massimo. 1976. *Historijat novih ljevica u Evropi*. Bologna: Societa editrice il Mulino.
- Venza, Claudio. 1983. Ekonomski i politički razvoj nakon rata. V *Gradska gerila u Italiji 1970-1980*, ur. Slobodan Drakulić, Ivo Kuvačić in Bože Mimica, 19–41. Rijeka: Liburnija.
- Wright, Steve. 2002. *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism*. London: Pluto Press.